

Trods de ovenstående kritiske bemærkninger giver *Bundet af kønnet* et solidt fundament for de kulturhistorisk interesserede læsere, der ønsker indblik i, hvad vi for tiden mener at vide om tjenestepigers forhold i 1700-tallet. Og for de yngre historikere, som ønsker at fortsætte den fortjenstfulde indsats for udforskning af tjenestepigernes historie, som Birgit Løgstrup her har påbegyndt.

Bo Fritzbøger

| JOACHIM KRÜGER: *Der letzte Versuch einer Hegemonialpolitik am Öresund. Dänemark-Norwegen und der Große Nordische Krieg (1700-1721)* (Nordische Geschichte Band 13), Lit-Verlag, Berlin 2019, 537 s., 74,90 euro.

Sammenlignet med Den Spanske Arvefølgekrig 1701-1714 er Store Nordiske Krig 1700-1721 blevet behandlet stedmoderligt af den historiske forskning på internationalt plan. Der har ikke hidtil eksisteret en samlet fremstilling på et europæisk hovedsprog, og på grund af sprogbarrieren og koncentration om Sveriges krig med Rusland er Danmarks rolle og politik blevet relegeret til anden række. Derfor må Joachim Krügers værk om dansk udenrigs- og militærpolitik under Store Nordiske Krig hilses meget velkommen. Krüger er ansat på universitetet i Greifswald og har forsket i Store Nordiske Krig gennem mange år, bl.a. i form af vigtige undervandsarkæologiske udgravninger på havbunden ud for Rügen.

Værket bygger på omfattende sekundærlitteratur på flere sprog og undersøgelser i danske, tyske, svenske og polske arkiver. Fremgangsmåden er kronologisk, fra krigens begyndelse til dens afslutning, hvor diplomati og militærstrategi følges i den sammenhæng, de blev udformet i. Man kan ikke sige, at der er en stor eller sensationel tese i bogen. I den tyske sammenfatning kaldes krigen det sidste danske forsøg på at tage revanche over for Sverige, på igen at få kontrol over Øresund, samtidig med at Danmark ønskede at opnå herredømme (*hegemoniale Stellung*) i det nordtyske rum i konflikt med Hamburg og de nordtyske fyrster, frem for alt Hannover. Ved læsningen af værket får man dog indtryk af, at Danmarks primære krigsmål var at neutralisere truslen fra det gottorpske fyrstehus, hvis tætte forbindelse med Sverige truede med at udsætte Danmark for en tofrontskrig. En anden måde at opdele den danske politik på er vel at kalde neutraliseringen af Gottorp og Sverige for de defensive, og etableringen af herredømme over Øresund og i Nordtyskland for de offensive krigsmål. Krügers konklusion om krigen er, at den medførte en radikal ændring i dansk udenrigspolitik, som tabte sin hidtidige dynamik og aggressivitet. Kri-

gens udfald havde vist, at hverken en generobring af de tabte danske og norske provinser eller en udvidelse af herredømmet i sydlig retning var muligt med militære midler. Herefter blev den danske regering tilhænger af det af Storbritannien og Nederlandene favoriserede koncept „Ruhe des Nordens“, dvs. bevarelse af status quo.

Bogen er en gennemgang af det diplomatiske og militære spil under krigen set fra København. Diplomatiske historie kan virke enkel, om end anstrengende, fordi kildegrundlaget oftest er rigtig godt, men det kører på en smal vej med dybe grøfter til hver side. Den ene grøft er at gennemgå alle tiltag uden at prioritere. Enhver stat var altid i gang med mange initiativer og forhandlinger, men de var ikke alle lige vigtige. Den modsatte grøft er en teleologisk tilgang, hvor man kun behandler de tiltag, som faktisk ledte til en aftale eller en krig. Denne tilgang risikerer at overse alternativer og de latente muligheder, som de udenrigspolitiske aktører selvfølgelig overvejede og tog hensyn til. Jeg synes generelt, at Krüger i værket følger en udmærket middelvej, om end han nogle gange behandler forløbet for overfladisk, sikkert fordi han overtager sine kilders eller den ældre litteraturs udsagn. Det er svært at undgå i et oversigtsværk, hvor man ikke altid kan kaste et skarpt kildekritisk blik på alt, men det gør, at nogle vurderinger er tvivlsomme. Et eksempel er de hemmelige fredssonderinger i Hamburg, som Danmark indledte efter nederlaget ved Helsingborg 10. marts 1710. Krüger anser dem for at være reelle, mens det for mig er åbenlyst, at de var typiske skinforhandlinger, altså ren taktik. Meningen var at trække tiden ud, indtil den danske hær var genopbygget. Som en sidegevinst kunne det opmuntre Rusland til at åbne for kassen med subsidier af frygt for, at alliancepartneren Danmark var ved at smutte. Krüger argumenterer med, at den danske forhandler Hagedorn fik vidtgående fuldmagter med til forhandlingerne, men så vidtgående var de heller ikke, og der er jo ingen garanti for, at en diplomat i marken er fuldt indviet i det egentlige formål med sin forhandling. Undervejs trak den danske regering tiden ud, bl.a. ved at nægte at udstede pas til den svenske forhandlers sekretærs rejse gennem Danmark til Stockholm, og da den danske hær igen var ved at være på fode, og Danmarks allierede fik nys om forhandlingerne, blev de afbrudt. Men det er et vurderingsspørgsmål, og Krüger skal have ros for at have kastet sig ud i at gennemgå det komplicerede politiske og militære forløb under krigen med anvendelse af en meget omfattende læsning i litteratur og kilder på flere sprog.

Slutteligt vil jeg nævne kildeoversigten, som ikke er tilfredsstillende. Krüger giver kun numrene på arkivserierne og -pakkerne. En henvisning som RAK 1+207. b 514 giver ikke meget indtryk af seriens indhold, og en af de mange svagheder ved Rigsarkivets søgesystem Daisy

er, at der ikke kan søges på numre. Det er derfor meget besværligt at få overblik over Krügers brug af Rigsarkivets bestand, også fordi der ikke er nogen konkordans mellem gammel og ny registratur.

Dan H. Andersen

- | NIELS H. FRANDBSEN: *Kilder til Grønlands missionshistorie fra Hans Egedes tid til Lov om Kirke- og Skolevæsen i Grønland 1905*, Selskabet for Udgivelser af Kilder til Dansk Historie, København 2019, 557 s., 398 kr.

Niels H. Frandsen har leveret et monumentalt arbejde ved at gøre kilder til det danske koloniprojekt i Grønland tilgængelige. I 2010 stod han bag *Nordgrønland 1790-96. Inspektør B. J. Schultz' indberetninger til direktionen for den Kongelige grønlandske Handel*, og i 2019 kom *Kilder til Grønlands missionshistorie fra Hans Egedes tid til „Lov om Kirke- og Skolevæsen i Grønland 1905“*, der er genstand for nærværende anmeldelse. Frandsens kildeudgivelser giver unikke indblik i de to store områder i koloniprojektet, der lige fra Hans Egedes ankomst til Grønland i 1721 var uløseligt forbundne, men alligevel (som oftest) adskilte domæner: handel (der i store træk var sammenfaldende med administration) og mission. Frandsens arbejde bidrager således til at kvalificere forståelsen af det koloniale projekt ved at lette tilgangen til kilder, der er svært tilgængelige for studerende og almindeligt interesserede læsere.

Kilder til Grønlands missionshistorie fra Hans Egedes tid til „Lov om Kirke- og Skolevæsen i Grønland 1905“ er et grundigt arbejde udført samvittighedsfuldt med klare kriterier for udvælgelse og transskribering. Som Frandsen skriver, er formålet med bogen at samle og gengive „alle de instrukser, cirkulærer, vejledninger m.m. som havde betydning for de dansk-norske, fra 1814 danske, missionærer og præsters arbejde i Grønland fra 1721 frem til 1905“ (s. 11). Perioden er således bestemt af Hans Egedes ankomst og vedtagelsen af den første samlede lov om kirke og skole i Grønland, der markerer overgangen fra missionsmark til kirke. I perioden frem til 1862 var det Missionskollegiet, der førte korrespondancen med missionærene, mens Kultusministeriet (Ministerium for Kirke- og Undervisningsvæsen) overtog derefter.

Bogen består af en *Indledning* – inddelt i *Formål og udgivelsesprincipper*, *Handel og forvaltning 1721* og *Missionen 1721-1905* – og dernæst *Dokumenter* (selv de transskriberede kilder). Dertil kommer nyttige redskaber som (blandt andet) *Kildefortegnelse*, *Ordlister* og *Registre* (*person-, sted- og emne-*).

I indledningen introduceres læseren til opbygningen af det danske koloniprojekt i Grønland. Der er tale om en saglig og sober fremstil-